

Boekpresentatie Hugo Klijn – *Russia, our Distant Neighbour*

Naar aanleiding van het verschijnen van het boek *Russia, our Distant Neighbour* van Hugo Klijn organiseerde de Atlantische Commissie op maandag 28 november een bijeenkomst. Klijn is sinds 1990 werkzaam voor het ministerie van Buitenlandse Zaken. Van september 2009 tot september 2011 was hij tijdelijk als onderzoeker verbonden aan Instituut Clingendael. Hij schreef het boek op persoonlijke titel op uitnodiging van de Atlantische Commissie. Tijdens de bijeenkomst sprak naast de auteur ook Arnout Brouwers, correspondent voor *De Volkskrant* in Moskou. De met vijftig belangstellenden goed bezochte bijeenkomst vond plaats in Perscentrum Nieuwspoord.

Clichébeelden

Klijn begon zijn presentatie met een toelichting op zijn onderwerpkeuze. Rusland is volgens de auteur een onderwerp waar al vaak en veel over geschreven is. Het leek Klijn interessant te kijken naar de stereotiepe manier waarop het Westen naar Rusland kijkt en over het land spreekt, daarbij aangespoord door opinie- en beleidmakers, die een zeer clichématig beeld creëren. Dé manier om een onbescheiden onderwerp als 'Rusland' enigszins te kanaliseren, is door een aantal van die hardnekkige clichés bij de hoorns te vatten. Clichés zijn zo hardnekkig omdat ze orde scheppen in een snel veranderde wereld, aldus Klijn.

Een prototype clichébeeld over Russen is dat ze 'anders' zijn. Volgens Klijn is dat ook niet zo wonderlijk, kijkend naar het roerige en extreme Sovjetverleden. Er is een lange ambivalente geschiedenis tussen Rusland en West-Europa. Een permanente worsteling sinds Peter de Grote Rusland rond het jaar 1700 weer op de kaart zette. Gedurende de 'lange negentiende eeuw' waren de verschillen kleiner: de Russische elites waren westers en de Europese monarchieën sterk verweven. Tot tweemaal toe heeft Rusland een Europese coup (Napoleon, Hitler) verijdeld. Het was

één van de grondleggers van het Weense Systeem, dat tijdens de negentiende eeuw voor een langdurige vrede heeft gezorgd. Toch wordt er vaak getwijfeld aan de 'Europeesheid' van Rusland, ook al was bijvoorbeeld het communistische experiment mede gebaseerd op puur westers gedachtegoed.

Een tweede hardnekkig clichébeeld is dat het radicalisme in Rusland de boventoon voert. Daniel Treisman heeft het in zijn werk *The Return* over een donkere school en mysterieuze school. De donkere school is zeer pessimistisch over het huidige Rusland: het land staat volledig stil. De mysterieuze school heeft het idee dat er iets aan het broeien is waar nog geen vinger achter te krijgen valt. Volgens Klijn heeft het Westen een beeld van Rusland dat vrij zwart-wit is, hoewel Russische denkers daar zelf aan hebben bijgedragen. En er zijn ook wel degelijk uiterst radicale periodes geweest in het verleden: grote hervormingen onder Peter de Grote en het extreme Sovjetexperiment. Er zijn echter ook conservatieve episodes geweest. Zo was Rusland een groot pleitbezorger van het *ancien régime* tijdens de negentiende eeuw en van de latere oude communistische partijbonzen spatte het radicalisme ook niet meer af. Het Westen wijt het Russische autocratische radicalisme aan het ontbreken van een Verlichting en Reformatie.

De auteur legt in het boek uit waarom Rusland altijd een beetje radicaal heeft moeten zijn. Het Tsaristische Rijk kende uiteraard een enorme uitbreidingsgeschiedenis en het heeft in tegenstelling tot het Verenigd Koninkrijk en andere Europese koloniale rijken geen verschil gekend tussen het moederland en het rijk. De moeilijke grenzen en de grootte van het rijk vroegen om een stevige (autocratisch geleide) staat. Deze houding heeft dus geen genetische oorzaken, maar is een gevolg van de geografische werkelijkheid.

Rusland versus het Westen

Volgens Klijn heeft er altijd wedijver bestaan tussen Rusland en het Westen. Vaak trok Rusland na onderlinge problemen meer richting Azië, maar de voornaamste focus blijft volgens Klijn altijd op Europa. Het beeld dat Rusland door het radicalisme naar buiten toe automatisch agressief is, moet ook genuanceerd worden, aangezien er meestal sprake was van een behoudend buitenlandbeleid zoals het cordon sanitaire van Stalin tegenover het Westen.

Verder gaat de auteur in het boek in op het einde van de Koude Oorlog en de rol van Rusland daarin. De slogan 'Rusland heeft de Koude Oorlog verloren' is vrij hardnekkig en dat komt mede door het triumfalisme van Reagan en de 'nieuwe wereldorde' van Bush senior. De discrepantie in de jaren negentig heeft Klijn bewust meegemaakt in Moskou. Enerzijds de bejubeling van de democratie en anderzijds een halvering van de economie. Rusland heeft in een relatief kort tijdbestek driemaal existentieel op het randje gestaan: tijdens de Burgeroorlog (1917-1921), de Tweede Wereldoorlog en de val van de Sovjet-Unie was de toekomst volstrekt ongewis.

De uitbreiding van de NAVO in de jaren negentig lag ook gevoelig voor de Russen. In het Westen zag men de NAVO inmiddels vooral als een algehele veiligheidsorganisatie, terwijl de Russen vertrouwd waren met de NAVO als een Artikel 5-organisatie gericht op verdediging tegen de Russen. Ook de aspirant-leden uit Oost-Europa kenden de NAVO zo en wilden dus een veiligheidsgarantie van het Westen tegen de Russische Federatie. Tevens dacht het Westen in die jaren dat Rusland democratisch gezien op de goede weg was, terwijl er onder Jeltsin een betrekkelijk chaotische fragmentatie aan de gang was. Er was angst voor een Joegoslavië-scenario. De orde die Poetin na Jeltsin schiep met zijn autocratische stijl van regeren, werd daarom door velen gewaardeerd. Dus het negatieve beeld dat het land is afgegleden naar totale autocratie behoeft enige nuance, aldus Klijn.

Rusland in het nieuws

Vervolgens was het woord aan Arnout Brouwers. Hij gaf aan als journalist medeschuldig te zijn aan de mispercepties die er bestaan over Rusland. Veel Nederlanders die een bezoek brengen aan

Moskou verbazen zich erover hoe 'Europees' die stad aandoet. De media schetsen echter een heel ander beeld: dat van een grauwe, autoritaire, onbehouwen en corrupte plek, waar je als West-Europeaan niet moet willen wonen. Dat is niet toevallig: (1) er ontstaan altijd mispercepties omtrent hetgeen ver weg is, (2) de media zijn beter in het brengen van crises en rampen, (3) journalisten bekijken de zaken te vaak van bovenaf, terwijl het ware verhaal alleen van binnenuit gevonden kan worden. Het Westen moet niet altijd meten langs de eigen maatstaven.

De misperceptie begint al bij suggestieve beelden volgens Brouwers. Het lijkt erop alsof in Rusland de zon nooit schijnt en het altijd vreselijk koud is. Echter, het zit ook in de verhalen zelf. Dat is deels verklaarbaar. Natuurlijk moet er aandacht worden geschonken aan de schandalige corruptie bij de verkiezingen en de staatspropaganda op de televisie. Dat levert alleen wel een eenzijdig beeld op.

Beoordeling *Russia, our Distant Neighbour*

Brouwers vindt het interessant dat Hugo Klijn juist de verscheidenheid en complexiteit van Rusland wil aantonen door een duik in de geschiedenis. Meestal werd de geschiedenis gebruikt als verklaring voor negatieve trends in het heden. Kortom, de uitnodiging aan de lezer is: kijk anders naar Rusland. Dit vindt Brouwers lovenswaardig, hij beoordeelt het boek als elegant en vlot geschreven. Terecht merkt Klijn op dat de Russische hang naar macht gedreven wordt door existentiële zorgen, omdat zowel het Tsarenrijk als de Sovjet-Unie in het centrum implodeerden.

Klijn onderschat volgens Brouwers het effect dat de westerse bombardementen op Kosovo hebben gehad voor het gevoel dat de Russen krijgen bij het Westen. In de reacties op westerse interventies zit veel verontwaardiging opgesloten. Het onthouden van stemming voor de NAVO-missie in Libië is eerder uitzondering dan regel. Het Russische buitenlandbeleid drijft niet enkel op pragmatisme, zoals Klijn wil doen geloven. Het is een mercantilistische staat die zich bewust is van zijn beperkingen. Waar het de uitbreiding van de NAVO betreft valt het Brouwers op dat het geschrevene wel heel erg het werk is van een West-Europeaan. Hadden we volgens Klijn de Baltische staten en Polen dan niet moeten toelaten tot het bondgenootschap? Tevens spelen de Verenigde Staten en Oost-Europa in het verhaal van Klijn louter de rol van stoorzender voor betere Europees-Russische betrekkingen.

Toekomst van Rusland

Klijn is voorzichtig optimistisch waar het de toekomst van Rusland betreft. Wel ziet hij een constante in het Russische beleid van het drijven van een wig tussen de Europeanen en Amerikanen. Het gaat Brouwers wat ver te dromen van een '*EU-Russian Political and Security Committee*'. Brouwers stelt zich de vraag hoe populair Vladimir Poetin werkelijk is onder de Russische bevolking, want dit zegt veel over de legitimiteit van het politieke systeem. Hij is echter van mening dat Poetin vooral populair is onder zakenlieden. Na de chaotische jaren negentig onder Boris Jeltsin wilden de Russen, zelfs in ruil voor iets minder democratie, vooral orde en welvaart. Wanneer Poetin in 2008 was opgestapt was hij volgens Brouwers de geschiedenisboeken ingegaan als 'vader des vaderlands'. Vanaf toen ging het echter mis: (1) de verkiezingen van 2008 verliepen ronduit wanstaltig, (2) de mondiale financiële crisis hakte er flink in bij de gemiddelde Rus, (3) de bredere beschikbaarheid van internet leidde tot een open, kritische discussie op verschillende websites, (4) de bevolking is de corruptie beu en (5) het vooruitzicht van 24 jaar Poetin aan de macht wekt zorgen. Tot slot wil Brouwers duidelijk maken dat er een groot verschil is tussen de staat Rusland en het Russische volk. De bevolking loopt voor op de politieke leiders en daarin moet het Westen investeren. Het is volgens Brouwers onmogelijk in Rusland te wonen zonder soms te worden overvallen door de gedachte '*plus ça change, plus ça reste la même*'. Toch hebben er in korte tijd grote veranderingen plaatsgevonden.

Vragen

Een eerste vraag aan auteur Hugo Klijn luidde hoe de Russen zich vandaag de dag verhouden ten opzichte van de Duitsers en of dat eventueel een verregaand EU-Russisch samenwerkingsverband

bemoelijk? Klijn geeft aan dat de problemen met Duitsland juist zo goed als verdwenen zijn. Er is een florerende handelsrelatie tussen beide landen, temeer ook omdat Rusland graag bilateraal zaken doet, in plaats van met de EU. Daarnaast is Duitsland binnen de EU best welwillend wat betreft Rusland, hoewel dat volgens Klijn ook te maken heeft met historisch schuldgevoel. Brouwers is het daar mee eens, al wijst hij er wel op dat de overwinning op nazi-Duitsland door de Sovjet-Unie nog altijd uitbundig wordt gevierd door de Russen. Een tweede vraag is of Rusland met de opkomst van China niet steeds meer naar het Verre Oosten gaat kijken? Brouwers denkt niet dat er snel iets als een Aziatische broederschap zal ontstaan en Klijn beaamt dat. De verhouding Rusland-China is altijd problematisch geweest, bijvoorbeeld door de situatie van het overbevolkte grondstofarme China naast het nagenoeg onbewoonde grondstofrijke Russische Verre Oosten. In antwoord op de vraag of Rusland momenteel niet een 'Glazen Gordijn' opwerpt door alle corruptie, erkent Brouwers dat de Russische staat zichzelf beperkt, waardoor de ontwikkeling van het land ook stagneert. Laat de staat een voorbeeld nemen aan zijn bevolking, die graag en snel vooruit wil.

Bart Mol